

Теорія та історія політичної науки

Ханстантинов В.О.,

д-р політ. наук, проф.,

завідувач кафедри економічної теорії і суспільних наук

Миколаївського національного аграрного університету

РАДИКАЛІЗМ І ПРОБЛЕМА МЕЖ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Тривожним симптомом останнього часу в світі стала активізація радикалізму, що несе безпосередню загрозу мирному життю і являє собою такий глобальний виклик, на який потрібно знайти адекватну консолідовану відповідь з боку цивілізованого людства. Одночасно спостерігається інший тренд: ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувались подальшим рухом до свободи особистості, її вивільнення від пут віджилих традицій, долученням до шляху демократичного розвитку все нових народів. Зіткнення даних духовних рухів всередині вчорашніх автократій призвело до глибокого суспільного розмежування в них, суттєвого послаблення устоїв державності і виникнення збройних конфліктів. На тлі цієї нестабільності саме фундаменталізм заявив про себе як про захисника споконвічних цінностей віри, традицій і виступив як агресивний супротивник толерантності.

В умовах прямих терористичних атак або їх загрози та у зв'язку з масовою міграцією біженців західні держави постали перед проблемою більш чітко визначати межі припустимого в політиці толерантності з огляду на її органічний зв'язок з інститутами свободи й прав людини і необхідність не порушуючи цих основоположних принципів демократії сформулювати деякі загальні правила поведіння з носіями нерезидентних соціокультурних практик.

Аналіз співвідношення терпимого/ нетерпимого здійснювався в працях багатьох мислителів. Дж. Локк, К. Поппер, Дж. Роулз, Г. Маркузе, інші вчені дану проблему розв'язують за принципом «нетерпимий заслуговує на

нетерпимість». Однак на практиці, в безлічі різноманітних життєвих реалій, впевнено й однозначно маркувати простір толерантного ставлення виявляється доволі складно. Натомість робити це треба. «Визначення кордонів сфери дії принципу толерантності слід розглядати як умову можливості утвердження її в якості моральної цінності. Саме межі толерантності не дозволяють їй перетворитися на свою протилежність, дійти до виправдання всетерпимості» [1, с. 592]. Усе вказане вище надає неабиякої теоретичної актуальності дослідженню цього питання.

Зазначимо, що визначення підстав для толерування певного об'єкта передбачає з'ясування того, наскільки він «вписується» у вимоги моралі, відповідає прийнятним уявленням про добро. Однак одразу кидається в очі багатоманітність підходів стосовно даного поняття, яку Дж. Мур пояснював тим, що зміст добра визначається через постановку питання: «Що позначає добро?» При цьому пропонувані судження будуть завжди синтетичними і ніколи не аналітичними [2, с. 43 – 44]. Наслідком такої логічної процедури стає неусталеність, відносність змісту поняття добра, пов'язаність його із духом певного історичного часу та своєрідністю соціокультурного буття, впливом чинних матриць ментальності тощо. Підкреслимо також, що умовність добра і зла полягає в їх залежності від ситуації, коли щось спочатку виглядає як добро, але з часом може обернутися на зло, і навпаки. Оцінка чогось як добра чи як зла для людини здійснюється на основі характеру зв'язку з її життям, потребами, бажаннями.

Не можна не помітити, що у величезному масиві різнопланових, часто суперечливих суспільних подій ніхто не може гарантувати правильність своїх ідей і хибність чужих на підставі лише того, що сьогодні прийнято вважати саме так. Тому в політиці мудрішою завжди є толерантна позиція. І в моральному плані вона є більш обґрунтованою і, як попереджає Т. Негел, ми не повинні нав'язувати іншим людям устрій, інституції чи вимоги, якщо вони можуть їх відхилити на раціональних підставах, і це він називає фундаментальною моральною ідеєю [3, с. 375].

Отже, мораль лише у загальному плані окреслює межі толерантності, вихід за які вже не дозволятиме в принципі розглядатиме щось як терпиме. Тому часто для ідентифікації того, що не може бути толерованим, наводиться перелік конкретних проявів нетерпимого, а саме:

- терористична діяльність;
- спроби насильницької зміни основ конституційного ладу і руйнації цілісності країни;
- різноманітні форми протиправного насилля;
- підриг суспільної безпеки;
- розпалення соціальної, расової, національної чи релігійної ворожнечі і здійснення у зв'язку з цим актів насилля і вандалізму;
- приниження національної гідності;
- різні форми соціальної несправедливості;
- порушення прав і свобод людини і громадянина [4, с. 17 – 18].

Погоджуючись з вище наведеним, вважаємо за можливе конкретизувати наші уявлення про межі терпимого, пов'язавши їх розглядом з тим чи іншим рівнем і особливостями характеру міжсуб'єктної взаємодії. З огляду на це підкреслимо, що на рівні міждержавних відносин в ситуації толерантності доцільно визначатися, виходячи з норм і уявлень, прийнятих ООН, її спеціалізованими органами – ЮНЕСКО, МОП та іншими, навіть попри претензії будь-якого із взаємодіючих суб'єктів отримувати преференції з огляду на його соціокультурну специфіку, психотип, ментальність тощо.

На регіональному рівні таких відносин, наприклад, в Європі, всі випадки конфліктних зіткнень представників різних культурно-цивілізаційних утворень, доречно оцінювати на предмет толерування, виходячи з чинних загальноєвропейських угод і міждержавних договорів.

Щодо розмежування терпимого і нетерпимого при взаємодії суб'єктів всередині певного локального культурно-цивілізаційного утворення – у межах однієї чи групи держав, то варто орієнтуватися на властиві його нормативно-ціннісній системі специфічні моральні уявлення, культурні традиції, релігійні

норми, правові прецеденти, зважати на вплив існуючих стереотипів. Тому вихід особи, взаємодіючої з інакшістю, за межі попереднього рівня, відповідно, потребує з її боку безумовної орієнтації на властиві цьому новому рівню межі терпимого.

Визначення меж толерантності залежить як від загального ціннісно-нормативного регулювання, так і від контексту соціокультурних обставин оточення, в якій перебуває людина і здійснюється її реальна поведінка. Тому у складі нетерпимого ми виділяємо його модуси – абсолютно, відносно і модально нетерпиме. Абсолютно нетерпимим є все те в міжлюдських взаєминах, що (хоча й не синхронно, не одразу в повному обсязі) вже отримало всезагальний осуд в людській цивілізації як по часовій вертикалі, так й по просторовій горизонталі буття. Приміром, йдеться про людські жертвоприношення, політику геноциду, рабство, скоєння вбивств, педофілію та інші тяжкі злочини проти людяності.

Відносно нетерпимою є інакшість, яка перебуває за межами морально-правової реальності соціальної системи і яка суперечить її засадничим принципам. Поняття морально-правової реальності позначає сукупність усіх зв'язаних між собою феноменів моралі і права, що перебувають у соціальному просторі локальної чи всесвітньої цивілізації і що органічно включена у притаманний їм загальний нормативно-ціннісний континуум [5, с. 199]. До числа відносно нетерпимих має увійти решта кримінальних злочинів, все, що спричиняє інтенсивну соціальну ентропію.

Модальна нетерпимість стосується інакшості, наслідки функціонування якої у суспільстві не призводять до взаємної дезадаптації людей, не спричиняють істотних змін усталеного порядку підтримання людської солідарності та паттернів символічного світу, не долають меж приватного простору індивіда і не претендують на публічну легітимацію. Будь-яке просування цієї інакшості вже в публічну сферу потребує, однак, згоди і попереднього громадського обговорення при дотриманні принципів поступовості, добровільності, гарантії прав і свобод всіх його учасників.

У підсумку зазначимо, що політичний радикалізм, який на озброєння бере ідеї групової виключності, монополії на істину, ворожнечу до світоглядних позицій своїх опонентів, нав'язує силою свою систему культурно-ментальних орієнтирів і суспільних практик, не може розглядатися як об'єкт толерування і постає як явище нетерпиме в цивілізованому світі. Продуковані політичним радикалізмом настрої нетерпимості не можуть залишатися без реагування на предмет їх відповідності загальнолюдським цінностям, принципам верховенства права і рівності всіх перед ним. Політика толерантності не має нічого спільного із споглядально-пасивним ставленням до будь-яких проявів екстремізму, адже, як свідчить досвід, це неодмінно призводить до численних людських жертв. Проте, сказане не означає відмову від ліберально-демократичних принципів організації сучасного суспільного життя, функціонування держави, характеру відносин в системі «громадянин-влада». Варто ще раз наголосити на необхідності гуманізації суспільних відносин, формуванню на основі конструктивного позитивного досвіду попередніх поколінь уявлень про добро як загальне благо для всіх людей, що й втілилось в фундаментальні норми моралі, знайшло відображення в інституті прав людини.

Література:

1. Словарь философских терминов / [науч. ред. проф. В. Г. Кузнецова]. – М. : ИНФРА, 2004. – 731 с.
2. Мур Дж. Э. Природа моральной философии / Мур Дж. Э. – М. : Республика, 1999. – 351 с.
3. Негел Т. Моральный конфликт і політична законність // Сучасна політична філософія: антологія ; [пер.з англ. – упоряд. Я. Кіш]. – К. : Основи, 1998. – С. 368 – 398.
4. Толерантность / [общ. ред. М.П. Мчедлова]. – М. : Республика, 2004. – 416 с.
5. Бачинин В. А. Этика. Энциклопедический словарь / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 288 с.